

HALMOS SÁNDOR

---

**Adatok Bereg  
és Szabolcs vármegye  
zsidósága történetéhez  
a letelepedéstől  
napjainkig**



40831

GONDOLAT

# Tartalom

Előszó helyett...	7
-------------------	---

## I. BEREG VÁRMEGYE

Bereg vármegye zsidósága a letelepedéstől napjainkig	13
A zsidóság vagyonáról	
<i>Bereg és Szabolcs megyét is érintő kérdések</i>	20
A megye zsidó temetőiről	34
Bereg megye településeinek zsidóságáról	37

## II. SZABOLCS VÁRMEGYE

A zsidóság iskolaügye	113
Szabolcs vármegye településeinek zsidóságáról	119

## ADATOK

Bereg járásai és helységei	265
Szabolcs járásai és helységei	274
Felhasznált irodalom	279
Szómagyarázat	287
Képmelléklet	297

## Előszó helyett...

A Bereg és Szabolcs vármegyei zsidóság történetének könyvét tartja kezében. Újabb könyv, amely a múltról szól a jelennek.

Számos könyvet, visszaemlékezést használtam fel, mely alkotások mindegyike valami új, nyugtalanító gondolattal, érdekes eszmefuttatással vagy új témával ajándékozott meg.

Különösen érdekeltek azok, amelyek példaként állítottak egy-egy személyt a társadalom elé. Ilyen volt Nagybaczoni Nagy Vilmos egykori hadügyminiszter önvallomása, aki kiállt a zsidók – elsősorban a munkaszolgálatosok – mellett, oly korban, amikor a hadseregen belül ellenszenvvel fogadtak minden, zsidókat érintő jobbító szándékú intézkedést.

Mélyen meghatott egy 1948-ban *Hol van az Isten* címmel megjelentetett kis verseskötet, amely egy 13 éves kislánynak – Erdős Gábornak – önvallomása a korról, akit 1944. december 31-én édesanyjával együtt a Dunába lőttek. Világszörnyűség egy kisgyermek lelkében.

Nem tudtam letenni, amíg végig nem olvastam Száraz György *Egy előítélet nyomában* című írását, ami a magyar történelem egyik legsötétebb korszakát mutatja be. Emlékezteti az élőket azokra, akiknek nincs sírjuk, sem sírkövük, de a múlt szerves részét képezik. Fájó nevek: Buchenwald, Dachau, Chelmo – egymillió ártatlan megsemmisítésének városai. Bergen-Belsen, Treblinka, Sobibor, Trawniki, Janowska, Danzig, Magdeburg, Mauthausen, Theresienstadt, Birkenau, s még hosszan lehetne sorolni és a hóherváros Auschwitz az ő hárommillió halottjával.

Ezeken a helyeken pusztult el ártatlanul a Bereg és Szabolcs vármegyei zsidóság nagyobb része is.

Amikor az egykori falusi idillről, a református magyar falu dombtetején magasodó templomról s ezen keresztény-magyar falvakban élő zsidók mindennapi munkájáról, életéről, örömről, bánatáról olvastam, s a ma még élő idős emberek visszaemlékezéseit hallgattam, akaratlanul felcsendültek bennem a jiddis dalok.

E dallamok tele vannak szomorúsággal, s árad belőlük a szeretet, a lelki tisztaság, a megértés s minden, ami e szerteszórt népnek hiányzott.

Eszembe jutott az édesanyám által dúdolt „Alesz, álesz nor der tálesz” című dal, amely arról szól, hogy a menyasszony a vőlegénynek az esküvőn egy táleszt – ima-lepel, ami kegyes volt – ajándékoz, s az a tálesz egykor vele kerül a sírba. Édesapám mindig hozzátette: Nagy volt a mi táleszünk, milliókat kellett egyszerre vele betakarítani. Milliókat, akik az utolsó percig reménykedtek, hátha túlélnek.

A kutatásaim során nagyon sok olyan települést ismertem meg, ahol egy-két zsidó család élt, s 20-30 zsidónál több nem lakott. A nagy városok története szinte teljesen feldolgozott, de a kis helyeken egykor éltek neve csak úgy marad meg – most még van rá lehetőség, mivel élnek még visszaemlékezők –, ha leírjuk őket elmondás alapján, s így őrizzük emléküket az utókor számára.

A magyar zsidóságnak volt egy kiváló – de mára elfeledett – költője, Zsoldos Andor (1893, Budapest–1976, Hollywood), akinek sírkövén ez áll: „Itt maradt örökre betűbe öntött lelke.” *Szürke porszem* címmel megjelent kötetét tisztelője és barátja, Dan Ofry az *Új Kelet* című izraeli magyar nyelvű napilap főszerkesztője mutatta be egykor. E kötetben található a *Huszonnégyen voltak...* című vers, amely az örökkévalóság számára szól.

E verssel szeretnék bevezető helyett emléket állítani a kötetben szereplő települések mártírjainak:

ZSOLDOS ANDOR:

*Huszonnégyen voltak...*

Az egész faluban  
Huszonnégyen voltak,  
Huszonnégyen: élők.  
Huszonnégyen: holtak.  
Nem jött vissza egy se.  
Nem. Egyetlenegy se.  
Se asszony, se ember,  
Még csak egy gyerek se.  
Még csak üzenet se.  
Nem maradt utánuk  
Se emlék, se levél,  
A falu... a falu...  
Róluk nem is beszél,  
A falu... a falu...  
Az alföldi falu...  
Ott sunyít, ott lapul  
Ezerkétszáz tanú.  
Huszonnégyen voltak...  
Mózes, Áron, Samu...  
Áronnak... Samunak,  
Sohse dukált tanú.  
Huszonnégyen voltak,  
Mind itt születtek,  
itt is nevelkedtek,

Éltek, temetkeztek,  
Szombati imára  
Templomot vetettek.  
Két kis földes szoba  
Egyikben a Tóra,  
Nem tellett kántorra,  
Talmud-tanítóra.  
Mind tanult-tanított,  
Ismerte a Törvényt:  
Ábrahámtól máig,  
Siontól-Kabáig  
Mi és miként történt!  
Zümmögve-hajlongva  
Buzgón imádkoztak.  
Városi templomba  
Nem is vágyakoztak.  
Hálálkodtak... kértek,  
Kértek... hálálkodtak...  
Akkor még... akkor még...  
Huszonnégyen voltak.  
Huszonnégyen voltak...  
Két család, vagy három,  
Legidősebb köztük  
Öreg rófös – Áron.

Régen elmúlt nyolcvan...  
 Most az Áron hol van?  
 Nem árul kék kartont  
 A száz éves boltban,  
 Nem csinál jó vásárt  
 Kabai vásáron  
 Öreg zsidó ... Áron,  
 A templomudvaron  
 Nem köszönt Újholdat...  
 Utolsó Újholdkor  
 Huszonnégyen voltak.  
 Tizenkettő férfi,  
 Hét asszony, öt gyerek...  
 Derék, dolgos, csendes  
 Falusi emberek.  
 Tizenkettő férfi,  
 Hét asszony... öt gyerek.  
 Samu, ahogy este  
 Becsukta a boltját,  
 Magyar rímbe szedett  
 Héber imát, zsoltárt.  
 Értett hozzá Samu,  
 Boltos volt, meg költő,  
 Ringatta rímeit  
 Kilenc emberöltő.  
 Kilenc! Nem kevesebb!  
 Bizonyos volt benne,  
 Vén sziderlijében  
 Ükapa üzente.  
 Mintha volna, hárfás,  
 Dávid király sarja,  
 Zengő héber szókkal,  
 Úgy hangzott magyarja:  
 „Ég a napmelegtől  
 A kopár szik sarja.”  
 A „Semá Jiszroél”-t  
 Dactilusra fűzte.

A „Kadis”-t, „Olénu”-t  
 Jambusláncra fűzte,  
 S mikor már hajtották  
 Szegény huszonnégyet,  
 Kakastollas hősök:  
 A csendőrlegények...  
 Samu szent lelkében  
 Még reménység égett!  
 Batyujában vitte  
 Petőfit, a tanút,  
 Aki majd felharsog:  
 Ne bántsátok Samut!  
 Samut ne bántsátok,  
 Ti vitéz pandúrok!  
 Amott a betyárok!  
 Azoknak jár hurok!  
 Hiába... hiába...  
 Nem jött vissza egy se.  
 Azt a huszonnégyet  
 Nincs, aki keresse.  
 Azt a huszonnégyet  
 Nincs, aki sirassa,  
 Héber nevük, síri  
 Kövekre írassa.  
 A boltot, a műhelyt,  
 A tiszta kis házat  
 Felírták: „Elhagyott  
 Gazdátlan jószág”-nak.  
 Ki lesz az új gazda...?  
 Ott állnak már sorba,  
 .....  
 .....  
 Letépett Mezüze  
 Sírdogál a porba...  
 Sírdogál a porba...  
 Sírdogál a porba...